

Piros szálkanyak a csákányi temető melletti árokban

Balogh Lajos és Mesterházy Attila 2016-ban két, korábban Magyarországról nem ismert, a Rubiaceae családkhoz tartozó faj első adatát közölték. Ezek közül az egyik a piros szálkanyak volt. Leírásuk szerint a Nyugat-Ázsiából származó, dísznövényként Európában szórványosan ültetett piros szálkanyak (latinul *Phuopsis stylosa*) kivadását észlelték a Vas megyei Csákánydoroszló község közúti árkanak degradált mezofil gyepejében. A piros szálkanyak feltételezhetően ültetésből vadulhatott ki. Ezen faj egyelőre csak kis egyedszámban van jelen élőhelyén, így inváziós képessége csak 2–3 éves megfigyelést követően értékelhető. Mindkettőt beillesztettük a hazai határozókulcsba. A Rubiaceae családot hazánkban 5 nemzetség mintegy 37 faja képviseli, ezek közül viszonylag kevés adventív fajt ismerünk. Ebbe a kategóriába sorolható az egykor Szegedről közölt *Galium humifusum*, valamint a korábban dísznövényként termesztett *Asperula orientalis* Boiss. Mindkét faj csak ideiglenesen telepedett meg Magyarországon. A nálunk eltűnőben lévő *Galium parisiense*t több kutató is adventívként tekinti Közép- Európában. Magyarországon a Rubiaceae családból az utóbbi 50 évben nem mutattak ki új fajokat. 2016. május 15-én, „az Őrség kapujában”, a Vas megyei Csákánydoroszló falu főutcája alatt átfolyó vizesárok (középkori nevén Kustos patak) részűjében Balogh Lajos egy rózsaszínen virágzó (dísz)növény elvadult állományára bukkant, amely a hazai kézikönyvekben eddig nem szereplő, a magyar flórából még nem közölt piros szálkanyaknak (*Phuopsis stylosa*) bizonyult. A *Phuopsis stylosa* 2–3 m²-es, virágzó állománya tehát 2016. május 15-én, a Vas megyei Csákánydoroszló községben, a Vasút utca keleti oldalán, a temető előtti parkoló mentén mintegy 10 m hosszan húzódó virágdomb déli végének folytatásában, a közút alatt átfolyó vizesárok részűjében, géppel kaszált gyepeben került elő (koordináták: N 46.97255°, E 16.50483°). A falu polgármesterének, Horváth Istvánnak 2017 - hez képest újabb keletű tájékoztatása szerint a virágdomb telepítéskor a növényt nem ültették. A Google 2012 februárjában készült felvételén már a virágdomb déli végében látható mészkőtömböket egy vállalkozóval hozatták, aki sümegi telephelyére márványt is szállít Olaszországból. Eredetileg a virágdombra ültethették, ahol azonban már nincs nyoma. A faj Csákánydoroszlóra kerülésének tehát ez is egy módja lehetett, továbbként pedig felmerülhet a helyi temetőből való kiszökése is. A növény láthatóan erős vitalitással szövi át a szomszédos gyepeket, terjedése határozottnak tűnik. Az élőhely állományfelvétele 2016. május 29-én: Kitértés: DK–D, Dőlés: 40°, Felvételi terület nagysága: 2×2 m, Borítás (%): gyepszint: 95: *Phuopsis stylosa* 20, *Glechoma hederacea* 20, *Carex hirta* 15, *Elymus repens* 10, *Lysimachia nummularia* 10, *Plantago lanceolata* 10, *Trifolium repens* 10, *Fallopia xbohemica* +, *Potentilla reptans* +, *Rumex conglomeratus* r, Összes fajszám: 10. A 2017. június 10-én felkeresett piros szálkanyak állománya az utóbbi években tapasztaltnál jóval keményebb telet követően is virult, sőt, terjedni látszott Balogh Lajos megfigyelése alapján. A piros szálkanyak élőhelyei hazájában a hegyi rétek, erdőszélek

és tisztások. Dísznövényként való alkalmazása esetén jól alkalmazható rézsűk, nagyobb sziklák, sziklakertek, talaj takarására, kerti évelőágyások szegélyezésére. A mínusz 15–18 °C - ig fagyűrőnek tartott dísznövény ültetésére jó vízellátású, kevésbé kötött, sovány, homokos talajt, és napos vagy félárnyékos fekvést javasolnak. Szaporítása tavasszal tőosztással, nyáron félfás dugvánnyal, ősszel magvetéssel történik. Megfelelő körülmények között beérett magjait szétszórja. Figyelemre méltó, hogy a régebbi szakirodalmak rámutatnak a hatékony terjedő képességére, megjegyezve, hogy e szép és tartós virítású dísznövény nyílt talajú kertekben gyakran elszaporodik, vagy benővi a többi dísznövényt. A buzérfélék családjába (Rubiaceae) tartozó *Phuopsis* alaktani, molekuláris és kariológiai jegyeit tekintve a *Crucianella* L. és az *Asperula* L. között álló, monotipikus nemzetség. A fajt eredetileg a szoros rokonságban álló *Crucianella* genusban írták le, később további Rubiaceae nemzetségekbe sorolták, míg az utóbbi évtizedekben elfogadott neve *Phuopsis stylosa*. További szinonimjai az *Asperula ciliaris*, *Asperula stylosa*, *Crucianella stylosa*, *Galium stylosum*, *Laxmannia fasciculata* és a *Nemostylis ciliaris*. A *Crucianella* fajok a Mediterráneum és Nyugat-Ázsia nyílt, száraz élőhelyein honos lágyszárúak vagy félcserjék. A „kis magyar flórából” nem ismertek, a Kárpát-medencében őshonosan a Nyugat - Mediterráneumban jellemző keskenylevelű vagy ösztörűs szálkanyak (*Cr. angustifolia* L.) subsp. *oxyloba* Janka alfaja él az Al - Dunánál, illetve a Kelet - Balkánon és a Krímen át tovább kelet felé. A szintén dél - európai elterjedésű széles levelű szálkanyakat (*Cr. latifolia* L.) régi adventív adatként jelzi hazánkból. Mivel a hazai flórára nézve új növénynemzetségről van szó, a *Phuopsis* esetében annak néveredetéről is szólnunk. Tudományos nemzetségneve a görög *phu* (egy macskagyökér - féle) és *opsis* (hasonlító) szavakból származik, utalva a *Valeriana phu* - val, illetve a mindkét növényből áradó kellemetlen illatanyagot illetően érzékelhető hasonlóságukra. A faji név, *stylosa*, a virágból feltűnően kiálló bibeszálakra utal. A növény magyar neve megőrizte a kezdeti nemzetség - besorolást. A szálkanyak alighanem Diószegi és Fazekas 1807 – ben történő névalkotása, míg Borbás 1893 - ban a *Crucianella* - ra a talán tőle való keresztlomb nevet is említi. A *Phuopsis stylosa* 20 – 30 (– 50) cm-es termetű, gyepes, kúszó növekedésű, finoman molyhos, lágyszárú évelő (hemikriptofiton). Szára élesen négyszögletű, az éleken lehajló tüskeszőröktől érdes. Halványzöld vagy szürkés, ár alakú, szúrós levelei örvökben állnak, szélük érdes, lefelé görbülő. Apró, ötcimpájúan csöves, rózsaszín virágai kerekded fejecskét alkotnak. Aromatikus növény, virágzása hosszan, májustól augusztusig tart, virágai meleg időben olykor pézsmailatúak. A faj 'Purpurea' (syn. 'Rubra') kertészeti változatának virágai bíborvörösek. Kúszó gyöktörzsű, heverő szárú, lágyszárú évelő. A szár négyszögletű, az éleken lehajló, merev szőröktől érdes. A levelek 6 – 10 tagú örvökben állnak, ülők, lándzsásak, 1 – 2 (– 2,5) cm hosszúak, (2 –) 3 – 5 mm szélesek, szúrós hegyűek, halványzöldek, szélük érdes, lefelé görbülő. A pártá 12 – 15 mm hosszú, rózsaszínű, 5 cimpájú, a bibe hosszan kinyúló. A virágok szártetőző fejecskébe tömörülnek. A résztermések 1,5 mm hosszúak. A *Phuopsis stylosa* őshonos elterjedésben délnyugat - ázsiai faj, amely a Kaukázus déli területeitől Irán északnyugati térségéig fordul elő (Irán Gilán tartományából írták le). Jövevényfajként kontinensünkről eddig viszonylag kevés országból jelezték, az európai flóramű még nem tartalmazza. A földrészünkön talán leggazdagabb

adventív - flórával bíró Brit - szigetek déli és nyugati térségeiben megtelepedett kerti szökevényként már régebbtől számos előfordulását ismerték, meghonosodottnak 1927 - től tekintik Wales (St. Donat's, Glamorgan) mészkőpartjain. Ausztriában Stájerország tartományi székhelyéről, a Graz feletti Schlossberg délnyugati oldalából jelezték. Két új Rubiaceae faj Magyarországon állandósult elvadulását figyelték meg a 19. század végén. 1884. május 27 - én, E. Preissmann által gyűjtött példányuk ismert a Debreceni Egyetem herbáriumából. A Kárpát - medence országaiból további szubspontán előfordulásairól nem tudunk. Az e térségből származó, magyarországi herbáriumokból ismert példányok mindegyike termesztésből való. A hazai jövevényflóra az itt közölt adatok alapján két újabb fajjal gyarapodott. Egy nálunk eddig igen ritkán alkalmazott, délnyugat - ázsiai származású dísznövény, a piros szálkanyak (*Phuopsis stylosa*) látványos elvadulása, féltermészetes gyepekben való erőteljes terjedése az inváziós képesség tekintetében figyelemreméltó. Ez egybevág egy – kertészeti talajtakaró évelő lágyszárúak terjedőképességére vonatkozó – lengyelországi kísérlet eredményével, amelyben öt vizsgált faj közül ezé bizonyult a leghatékonyabbnak. Sajnos e tulajdonságát kihasználva próbálkoznak vele – a Brit-szigetek kezelt gyepterületeinek alternatív fenntartási módszereként – ún. „fűmentes diverz gyepek” (valójában áldiverz, élő műgyepek) létrehozását célzó kísérletekben is. Mindezek is rávilágítanak a termesztési céllal behozni szándékozott növényfajokra vonatkozó kockázatelemzések szükségességére. A *Phuopsis stylosa* bizonyító példányai a budapesti herbáriumba kerültek. A szerzők, Balogh Lajos és Mesterházy Attila, a köszönetüket nyilvánították ki a piros szálkanyak lelőhelyének a területkezelésre vonatkozó tájékoztatása miatt Horváth Istvánnak, Csákánydoroszló polgármesterének.

Ezt a saját készítésű képet a virágról 2020. 08. 11 – én készítettem.

Ezen a szintén saját készítésű képen jobban behatárolható a helyszín, ahol a virág található, a Vasút út jobb oldalán, az árokparton.

Forrás:

Ázsiából származó dísznövény – Utazási autó – Internet.

Balogh Lajos – Mesterházy Attila: Két új adventív faj előfordulása Magyarországon a buzérfélék (Rubiaceae) családjából. In: Kitaibelia – Internet.

Csákánydoroszló, 2021. 03. 30.

Simon Zsolt

Helyi Értéktár Bizottsági Tag